

UKRAJINA – PROSTOR PRO GEOPOLITICKÉ HRY MOCNOSTÍ

UKRAINE - SPACE FOR GEOPOLITICAL POWER GAMES

Štefan Danics¹ 

¹ Katedra bezpečnostních studií, Policejní akademie ČR v Praze, Lhotecká 559/7, 143 01 Praha 4, Česká republika

Abstrakt

Ukrajina je prostorem mezi Evropou a Asií. A Rusko bez Ukrajiny nemůže fungovat jako Eurasijské impérium a usilovat o globální geopolitické ambice. Na druhé straně postavení USA jako hegemonu světové politiky nemůže dopustit, aby se Ukrajina znovu ocitla ve sféře ruského mocenského vlivu. USA díky expanzi NATO na Východ k ruským hranicím je nadále i evropskou mocností. Geopolitické hrátky mocností po skončení studené války odstartovaly soupeření mocností v globálním měřítku. A umocnily význam geopolitické analýzy rusko-ukrajinského konfliktu, kde se nevede válka pouze o územní integritu a svrchovanost Ukrajiny, ale spíše se jedná o soupeření mocností v globálním měřítku a rozdělení sfér vlivu.

Klíčová slova: Ukrajina jako geopolitický prostor, Rusko jako Eurasijské impérium, USA jako hegemon světové politiky, expanze NATO na Východ, rusko-ukrajinský konflikt, geopolitická analýza, globální soupeření mocností

Abstract

Ukraine is a space between Europe and Asia. And Russia cannot function as a Eurasian empire and pursue global geopolitical ambitions without Ukraine. On the other hand, the U. S. position as a hegemon of world politics cannot allow Ukraine to fall within the sphere of Russian power influence. The US, thanks to NATO's eastward expansion to Russia's borders, remains a European power as well. The post-Cold War geopolitical gamesmanship of the powers has set off a global power competition. And they have heightened the importance of geopolitical analysis of the Russia-Ukraine conflict, where the war is not just about Ukraine's sovereignty, but rather about the rivalry of powers on a global scale and the division of spheres of influence.

Keywords: Ukraine as a geopolitical space, Russia as a Eurasian empire, USA as a hegemon of world politics, NATO expansion to the East, Russian-Ukrainian conflict, geopolitical analysis, global power rivalry

Úvod

Ukrajina byla základním kamenem Sovětského svazu s tím, že po Rusku to byla druhá nejlidnatější a nejmocnější země z bývalých patnácti sovětských republik, nacházela se zde velká část zemědělské výroby, obranného průmyslu a armády, včetně černomořské flotily a části jaderného arzenálu. Ukrajina byla pro bývalý Sovětský svaz životně důležitá a přerušit s ní vztahy v roce 1991 se ukázalo

pro ruskou oslabenou supervelmoc historickou katastrofou.

Během třiceti let své nezávislosti se Ukrajina snažila razit vlastní cestu jako suverénní stát s tím, že její západní část obyvatelstva byla proevropská a východní část obyvatelstva proruská, což souviselo i s používáním ukrajinského a ruského jazyka. Kyjev se snažil svojí politikou vyvážit rozporuplnost této zahraničně-politické orientace obyvatelstva a překlenout hluboké vnitřní ekonomické, sociální, a etnické rozpory na Ukrajině. Nacionalisticky laděné

a ukrajinsky mluvící obyvatelstvo v západních částech země obecně podporovalo větší integraci s Evropou, zatímco převážně ruský mluvící obyvatelstvo na východě upřednostňovalo užší vztahy s Ruskem. Ukrajina představuje pro Ruskou federaci (dale RF) nadstandardně důležitého souseda. Obě země spojuje nejen společné historické dědictví z éry Kyjevské Rusi, ale rovněž kulturní, církevní, ekonomické, energetické a mezilidské vzájemné vazby z éry bývalého SSSR (Plokhý 2015).

Putin prohlásil, že největší geopolitickou katastrofou ke konci 20. století byl rozpad SSSR, který vedl k odpojení řady bývalých sovětských republik od Ruska. A jakékoliv snahy postsovětských republik (zejména Ukrajiny) provádět nezávislou zahraniční politiku, navíc orientovanou na spolupráci s Evropskou unií a NATO, nemůže Moskva tolerovat. Pokud by byly integrační snahy Ukrajiny orientované na západní ekonomické a obranné struktury úspěšné, tak by mohly vážně narušit legitimitu samotného ruského politického režimu. Politické a ekonomické systémy postsovětských republik jsou totiž podobné tomu ruskému, tj. silný politický a ekonomický vliv oligarchů a všudypřítomná korupce. Není tedy v zájmu Moskvy, aby se západní ekonomické integrační uskupení a NATO etablovalo v bývalých postsovětských republikách, které Moskva stále považuje za výlučnou oblast svého mocenského vlivu a hodlá je zahrnout do svého životního prostoru s cílem získat postavení Eurasijské mocnosti (Kuchins, Zevelev 2012).

Jako alternativu integračních západních struktur prosazuje Moskva v současném postsovětském prostoru vlastní model ekonomické, politické a vojenské integrace, tj. Eurasijskou ekonomickou unii (2015) a Organizaci Smlouvy o kolektivní bezpečnosti (1992). Ukrajina však po třech desetiletích lavírování mezi Ruskem a Západem, zejména po Euromajdanu (2014) sleduje cestu do západních integračních ekonomických a obranných struktur, což je v přímém rozporu s mocenskými zájmy Moskvy (Stulík 2021: 308–309).

Cílem statě je upozornit na geopolitické aspekty rusko-ukrajinského konfliktu, které by bylo potřebné dále hlouběji analyzovat, aby bylo zřejmé, že válka na Ukrajině má relevantní globální souvislosti v rámci aktuálního soupeření mezi světovými mocnostmi.

Teoreticko-metodologická východiska

Termín geopolitika se dnes užívá k označení světové politiky, globální strategie, ale nejčastěji pro mezistátní silovou politiku. V rámci studené války byla geopolitika synonymem pro politické hry mocenské rovnováhy mezi supervelmocemi v globálním měřítku. Geopolitika se však vyprofilovala v 80. a 90. letech devatenáctého století jako specializovaná teorie mezinárodních vztahů, která studuje zákonitosti zemského povrchu na

politiku států a zákonitosti pohybu síly v prostoru. A to na základě využití geografického determinismu a sociálního darwinismu. Pojem geopolitika poprvé použil švédský politolog a politik Johan Rudolf Kjellén (1864–1922), který vyšel z prací německého zoologa a geografa Friedricha Ratzela (1844–1904) považovaného za jednoho ze zakladatelů geopolitiky. Ratzel v roce 1901 uveřejnil článek *Lebensraum*, a náleží mu tak prvenství v použití onoho později v Německu často používaného termínu „životní prostor“. Státy se podle něj řídí právem silnějšího, důležitá je velikost, půda a počet obyvatel. Již z povahy věci je zřejmé, že praktikování geopolitiky je tématem velkých států. Anglosaská geopolitika vnímala rovněž stát jako sociální organismus, ale navíc hledala světovou mocenskou rovnováhu mezi „mořskou a pozemní mocí“ (Krejčí 2021: 535–548).

Teorie hrozeb zohledňuje jejich geografický význam, kde platí přímá úměra. Čím blíže se hrozba nachází, tím větší je její účinek a vyvolává bezodkladná bezpečnostní opatření, ale i pocity znevýhodnění a ohrožení pro pasivního aktéra expanze. Geopolitika k tomu dodává, že aktivní expandující aktér se rozšiřuje za své hranice a tím rozšiřuje i svůj vliv ve světě. Z geopolitického hlediska je potom velký rozdíl mezi „námořní mocí“ a „pozemní mocí“. Námořní moc se těší několika geostrategickým výhodám. Za prvé, státy jsou chráněny mořem nebo oceánem a nacházejí se daleko od svých vyzyvatelů a místa možné vojenské konfrontace. Za druhé, mají výhodu nezranitelnosti a pokračují v mírovém životě, který je narušen pouze zvyšujícími se výdaji na obranu a dočasným snížením životní úrovně. Nemusí mít však strach z devastace vlastního území. Za třetí, při modernizaci svých ozbrojených sil se mohou zaměřovat, zejména na námořní loďstvo (letadlové lodě) a nemusí věnovat velkou pozornost pozemnímu vojsku. V přímých vojenských střetech se spoléhají na své expediční jednotky a moderní námořní síly, které umožňují projekci síly na velké vzdálenosti. Za čtvrté, nemusí se spoléhat na své alianční spojence, na kterých je závislá pozemní moc. A za příznivých podmínek může námořní moc využívat síly svých spojenců v místě konfliktu, který se nachází daleko od jejího území. V tom spočívá strategická nadřazenost námořní moci. Naproti tomu pozemní moc má řadu nevýhod. Především je vždy blíže ke svým vyzyvatelům, a proto se kdykoliv může stát účastníkem vojenské konfrontace. Rovněž často čelí přímo na svých hranicích naléhavým bezpečnostním hrozbám, což je umocněno snadným překonáním hranic, a proto musí udržovat silné pozemní vojsko a modernizovat jeho výzbroj. O to méně prostředků a sil zbývá na modernizaci námořních sil a strategických letounů s tím, že pozemní moc musí především spoléhat sama na sebe (Eichler 2019: 25–26). Pozvánka vstupu do NATO pro Gruzii a Ukrajinu

měla z geopolitického pohledu strategický význam, protože umožňovala USA a zemím NATO vyslat ozbrojené síly do nového prostoru postsovětských republik, které přímo sousedí s RF, čímž hodlaly vytvořit naléhavou bezpečnostní hrozbu, na kterou RF musela bezodkladně reagovat.

Každá expanze má však své geografické a teritoriální zaměření s tím, že se uskutečňuje na úkor vlivu jiného státu, k jehož hranicím se expandující stát blíží. Geopolitika k tomu dodává, že expandující stát či aliance rozšiřující se za své hranice, rozšiřuje i svůj dominantní vliv ve světě. Rozšiřování NATO na Východ se stalo symbolem asymetrického konce studené války, protože Rusko bylo koncem 90. let dvacátého století na Západě hodnoceno jako příliš slabé, okrajové a jeho zájmy byly ignorovány (Sarotte 2009: 229). Díky tomu se začaly proměňovat stabilní vztahy od konce 20. století mezi NATO a RF od pozitivního k negativnímu míru, tj. od spolupráce k současnému soupeření a konfrontaci na Ukrajině. Rozšiřování NATO na východ od konce studené války odborníci na mezinárodní vztahy označují za velmi kontroverzní proces a zdůrazňují, že země rozpadlé Varšavské smlouvy, včetně postsovětských republik tento proces sice vítaly, ale RF tento proces vnímala jako hlavní hrozbu pro svoji bezpečnost (Eichler 2019: 15–16; 144). Navíc někteří odborníci vyhodnotili pozvánku NATO pro Gruzii a Ukrajinu v roce 2008, jako vážnou hrozbu pro bezpečnost Ruska a začátek jeho revizionistické politiky v praxi (Mead 2014).

Profesor zahraničních věcí a humanitních věd Walter Russell Mead na Bard College ve svém článku *Návrat geopolitiky: pomsta revizionistických mocností analyzuje současnou světovou politiku a mezinárodní vztahy*. Zdůrazňuje, že ruská intervence na Ukrajinu, zvýšené napětí mezi Čínou a Japonskem, akce Íránu na Blízkém východě odrážejí trend, který je charakterizován ochotou použít vojenskou sílu nebo její hrozbu při sledování geopolitických cílů, přičemž všechny tři mocnosti označuje jako revizionistické. To je opak politiky, kterou od studené války sledují USA a Evropská unie, které se zaměřují na mezinárodní spolupráci, neb si to vyžaduje řešení globálních ekologických problémů, ochrana lidských práv a nešíření jaderných zbraní ve světě (Mead 2014: 69–79).

Jacek Bartosiak známý polský geopolitik upozorňuje, že na Ukrajině se vede válka, ale v podstatě má globální charakter a její vítěz určí pravidla hry ve světě na další dekády. Rusko-ukrajinský konflikt vidí jako střet mezi RF a Západem, podle něj se RF chová stejně, jako každá mocnost, ale v zájmu střední a východní Evropy je, aby RF tento střet prohrála (Bartosiak 2020).

Geopolitický a strategický význam Ukrajiny pro RF

Geopolitický význam Ukrajiny vyplývá především z její polohy v severní části Černého moře, které je

se svojí rozlohou 430 000 km² významnou oblastí celosvětového významu, protože je jedním z tzv. uzavřených moří, do kterého se lze dostat pouze přes průlivy Bospor a Dardanely. Ty na základě smlouvy z Montreux (rok 1936) kontroluje Turecko, přičemž severní část Černého moře je dnes pod kontrolou RF. V tomto prostoru mají státy vybudovanou rozsáhlou průmyslovou i zemědělskou infrastrukturu, přičemž vedou přes tento prostor i významné ropovody a plynovody. Navíc jsou zde dislokovány základny vojenského námořnictva, letectva i pozemního vojska, které umožňují projekci vojenské síly směrem k RF, do Asie a do oblasti Blízkého a Středního východu. Tím se znovu potvrdil geopolitický význam Ukrajiny jako země oddělující země NATO od RF, která se stala předmětem vyhrčeného soupeření mezi Západem a RF (Eichler 2019: 110).

Prakticky všichni ruští politici odmítají rozšiřování NATO směrem na východ, což je společný vnitropolitický konsensus v RF. Ani na Západě nepanuje akademická shoda, zda rozšiřování NATO přispívá k řešení bezpečnostních problémů v Evropě a ve světě. Démonizace Putina rovněž není žádná realistická politika, zdůrazňoval bývalý ministr zahraničí Henry Kissinger. Podle něj by měl Západ pochopit, že Ukrajina nikdy nemůže být pro Rusko cizí zemí jako kterákoli jiná. Tyto obavy Rusů je třeba brát vážně a Ukrajina nesmí vstoupit do NATO. Kissinger dále upozornil, že Ukrajina byla dlouho součástí Ruska, které má v Sevastopolu a Feodosiji na poloostrově Krym dislokován černomořskou flotilu. A přítomnost ruských vojsk na Krymu je smluvně garantována do roku 2047, přičemž Moskva, vždy zdůrazňovala, že tento prostor je pro ni životně důležitý. Sevastopol není pro Rusko obyčejnou námořní základnou, ale je to životně důležitá bašta pro obranu celé ruské pevniny. Je strategickým těžištěm ruské námořní a národní síly, a proto má stejně nenahraditelný strategický význam jako Norfolk pro USA nebo Portsmouth pro Velkou Británii (Kissinger 2014).

Rovněž i americký velvyslanec v Rusku William Burns varoval před vstupem Ukrajiny do NATO členské země této aliance v interním memorandum (ještě před summitem v Bukurešti 2008), což zveřejnilo Wikileaks. Burns upozornil, že na Ukrajině je obyvatelstvo v této otázce rozpolceno. Etničtí Rusové na Ukrajině byli jednoznačně proti a Rusko se obávalo, že to povede k velkému štěpení společnosti, násilí a občanské válce. Americký velvyslanec zdůraznil, že Rusko by za této situace muselo rozhodnout, zda zasáhne nebo ne, ale nejlépe si takovéto rozhodnutí učinit (Burns 2008).

Rusko je jádrem Heartlandu a jeho politické a mocenské ambice se vztahují na celý region Eurasie. Jde o nejznámější geopolitickou kategorii, kterou používal Mackinder k označení jakéhosi srdce země, tj. jádra Světového ostrova s tím, že jeho hranice nejsou zcela jasně definovány. Zpočátku Mackinder vymezuje Heartland jako oblast pevniny

mezi řekou Pečera a Východosibiřským mořem na severu, Kaspickým mořem a bajkalským jezerem na jihu, tj. jako podstatnou část carského Ruska. Dále upřesňuje, že Heartland odpovídá území bývalého SSSR, ale s výjimkou území Sibiře na východ od řeky Jenisej. Rozhodující otázkou světové politiky se stal problém, kdo bude ovládat Heartland a jaký bude jeho silový potenciál v další geografické perspektivě (Krejčí 2021: 541–543).

Evropa se obává, aby nedošlo k revizi stávajícího bezpečnostního modelu, protože Putin požaduje nový evropský systém kolektivní bezpečnosti, který má respektovat nejenom zájmy Ruska, ale i Běloruska. Ukrajina se má stát znovu součástí životního prostoru Ruska, a proto je vhodným případem pro analýzu ruského imperiálního myšlení a uplatňování revizionistické strategie v „blízkém zahraničí“. Putinovým cílem není znovu vytvořit Sovětský svaz, ale vrátit Rusku status velmoci v rámci severní Eurasie a k tomu potřebuje ovládnout Heartland, uvádí profesor mezinárodních vztahů Gerard Toal ve své knize *Blízké zahraničí: Putin, Západ a soutěž o Ukrajinu a Kavkaz*. V knize upozorňuje na ruskou vojenskou intervenci do Gruzie (2008) i na Ukrajinu (Krym 2014), přičemž oba prostory, byly součástí bývalého Sovětského svazu, ale nyní se jedná o nezávislé státy a sousedy RF. Gerard Toal překračuje polemickou rétoriku, která se váže k oběma ruským vojenským intervencím, přičemž zkoumá nevyřešené územní a etnické problémy a slabost těchto nových nezávislých států z pohledu geopolitiky ve vztahu k moskevským zájmům Moskvy. Zároveň objasňuje měnící se prostorové a právní vztahy, geopolitickou kulturu, tj. ruské specifické vidění světa, sílu mediálních obrazů konfliktů, ale také zmiňuje, že americká geopolitická kultura často nedokáže plně pochopit a uchopit význam geopolitických zájmů Ruska v „blízkém zahraničí“ (Toal 2020).

Americký akademik a kritik zahraniční politiky USA Walter Russel Mead upozornil na podporu separatismu ze strany Ruska v bývalých postsovětských republikách (v tzv. „blízkém zahraničí“, kde má Rusko mocensky dominovat) na základě využití rusky mluvících etnik, což potvrdilo nejenom návrat geopolitiky, která znovu představuje paradigma národních zájmů a zahraniční politiky, ale i zásadní změnu mezinárodních vztahů v duchu soupeření velmocí a mocenské revizionistické politiky. A Rusko označil za jednu ze tří revizionistických mocností, spolu s ČLR a Íránem (Mead 2014).

Moskva přímo či nepřímo okupuje části území i jiných států. V roce 2022 připojila ke svému území čtyři oblasti východní Ukrajiny (Doněckou a Luhanskou lidovou republiku, okupované části Chersonské oblasti, která byla již osvobozena a Záporožské oblasti) a v roce 2014 anektovala poloostrov Krym. Po připojení Krymu se Rusko zmocnilo dceřiných společností ukrajinského

státního energetického konglomerátu Naftogaz operujícím v Černém moři. Rusko si tyto společnosti a zařízení v hodnotě miliard dolarů přivlastnilo a začlenilo pod státní energetický gigant Gazprom s tím, že ukončilo ukrajinské operace na moři a posílilo své vlastní. Dodejme, že mezi lety 2011 a 2013 zadala ukrajinská vláda západním těžařským společnostem úkol, aby prozkoumaly plynový a ropný potenciál Ukrajiny s tím, že byly zjištěny obrovské zásoby plynu a ropy táhnoucí se od východní části Ukrajiny přes Černé moře k Oděse. Další eskalace rusko-ukrajinského konfliktu a následné boje separatistů v oblasti Donbasu donutili západní těžaře, aby se stáhli a průzkum ukrajinských ložisek se přerušil a odsunul na neurčito. V ruském zájmu bylo překazit Ukrajině, aby se stala v budoucnu energetickou mocností a hlavním dodavatelem plynu pro EU. Navíc je Ukrajina tranzitní zemí a disponuje potřebným potrubím vedoucím do Evropské unie a rovněž má pro plyn enormní skladovací kapacity, které jsou v současnosti nevyužité. Je možné pouze spekulovat, zda ruský zájem znemožnit Ukrajině stát se energetickou mocností patřil k hlavním cílům ruské invaze, nebo byl pouze jejím vedlejším efektem.

Od roku 2008 Moskva nepřímo okupuje Abcházii a Jižní Osetii v Gruzii, od roku 1991 Podněstří v Moldavsku a od roku 1945 část jižních Kurilských ostrovů v Japonsku v rámci dosud nevyřešeného hraničního sporu. Moskva tudíž usiluje o rozšíření sféry svého vlivu tam, kde byly hranice bývalého Sovětského svazu nebo blízko k nim. Nová sféra ruského vlivu se dnes rozprostírá od Běloruska a Ukrajiny až po Gruzii, dále válkou zničenou Arménii na Kavkaze a postsovětské republiky ve Střední Asii. Moskva k tomu využívá rusky mluvící obyvatelstvo v postsovětských republikách, aby mezinárodně legalizovala prosazování svých geopolitických zájmů s odkazem na to, že rusky mluvící obyvatelstvo je perzekuováno a Moskva hodlá zamezit etnickým čistkám. Řecký expert na mezinárodní vztahy Kotoulas I. E. konstatuje, že by bylo velkou metodologickou chybou zaměřovat používání jazyka s příslušností ke státu a etnickou identitu za identitu národní. A zároveň upozorňuje, že pro ruský státní revizionismus je typická kombinace pochybných právních argumentů a ideologických konstrukcí, které jsou důležitými nástroji prosazování ruských mocenských zájmů v daném geopolitickém prostoru (Kotoulas 2022).

Moskva se snaží realizovat svoji revizionistickou strategii změnou stávajícího právního a geopolitického status quo a redefinovat své vztahy se sousedními státy v „blízkém zahraničí“, přičemž Ukrajinu stále považuje za sféru svého mocenského vlivu a nově ji prezentuje jako součást svého životního prostoru.

Soupeření mocností a uspořádání mezinárodních vztahů

Američané se ocitli v situaci, kdy jejich hegemonii v mezinárodních vztazích hodlá narušit revizionistická ruská moc, která touží vyrovnat účty po sérii ponižujících epizod: jako byly řízené „barevné revoluce“, rozšiřování NATO na východ, bombardování Srbska a diplomatické uznání nezávislosti Kosova (Smolík 2014). Na druhé straně USA již několikrát zdůraznily, že jejich přímé zapojení do války na Ukrajině nepřichází do úvahy. Evropané jsou však zmateni vyhlídkou na možný konflikt s revizionistickou ruskou mocí, což by mohlo rozložit transatlantickou bezpečnostní architekturu a navyšují své vojenské rozpočty, neboť hodlají naplnit svůj závazek do rozpočtu NATO a přispívat 2% z HDP, aby měli adekvátní odstrašující vojenskou sílu v rámci NATO. USA totiž dávají najevo, že svoje vojenské kapacity mají vyčleněny pro krizové situace v oblasti Indo-Pacifiku, kde soupeří s Čínou a rozehrávají geopolitické hry kolem Tchaj-wanu. Navíc USA poprvé přizvaly japonské a jihokorejské zástupce na setkání ministrů zahraničí zemí NATO, neboť se je snaží začlenit do vojenského paktu AUKUS, který v září 2021 vyhlásila Austrálie, Velká Británie a USA s cílem posílit bezpečnost v oblasti Indo-Pacifiku. Účastníkům paktu AUKUS umožňuje sdílet pokročilé technologie k výrobě hypersonických raket, jaderných ponorek a vytváří strategické partnerství západních zemí v Indo-Pacifiku.

Nové geopolitické nároky se dnes odehrávají ve světě bez uznávaného hegemonu. USA rozhodujícím způsobem sice přispěly k vytvoření mezinárodního řádu po roce 1945 a k vytvoření unipolárního světa. Avšak Čína a RF jsou dnes zastánci multipolárního světového uspořádání, které více odpovídá rozložení moci ve světě, přičemž nový světový řád by měl být podle Pekingu post-americký, tj. bez amerického hegemonického politického centra. Liberální demokracie podle Pekingu totiž ztratila na atraktivitě, jako globálně přitažlivý model vládnutí a života, přičemž je akademicky i politicky zpochybňována i na samotném Západě.

Dvě velké neliberální mocnosti Rusko a Čína se nechtějí smířit s tím, že jediným legitimním režimem pro všechny země světa má být liberální demokracie, a proto tento posthistorický stav na základě ukončení studené války zpochybňují. V důsledku toho začala nová konfrontace mezi mocnostmi, kdy se soupeří o území, námořní cesty a kontrolu nad populací, oceány, včetně prosazování svého mocenského vlivu a propagování svého narativu, tj. modelu života a hodnot. Zdá se, že zmíněný střet mezi liberálními demokraciemi na jedné straně (USA a jejich spojenci) a neliberálními režimy (Rusko, Čína a jejich spojenci) na straně druhé plně nevystihuje složitost daného střetu. Rusko a Čína mají totiž odlišné politické systémy, ale i představy o změně stávajícího mezinárodního

řádu. Rusko při naplňování svých geopolitických ambicí sází na revizionistickou válečnou politiku s tím, že Čína hodlá změnu mezinárodního řádu provést na základě soft power, kde svoji roli hraje i tzv. Hedvábná stezka. EU není zatím připravena fungovat ve světě, kam se vrátila geopolitika, tj. kde jsou národní vlády i občané posedlí ochranou hranic, územní integritou a státní suverenitou. Zdá se však, že v některých částech EU národní hrdost převažuje nad ekonomickým úspěchem a životní úrovní, což může být pro další fungování Evropské unie problematické, jakož i nárůst preferencí pravicového a anti-liberálního populismu (Orsi 2014).

Návrat geopolitiky nás upozorňuje, že se bude zosťovat soupeření mocností o kontrolu nad územím a mořem, včetně surovin k obživě obyvatel. Geopolitika jako taková se však nemůže vrátit, protože nemůže odejít, je totiž stálým rysem politiky odrážející určitou teritorialitu člověka. A ústřední otázkou mezinárodní politiky je potom interakce daného společenství a geografie, jinak řečeno, kdo a kde žije a jakým způsobem. Geopolitická kontrola z hlediska ekonomické reorganizace planety se jeví jako klíčová z hlediska rizik, které vyplývají z křehké sítě vzájemné ekonomické závislosti. Za této situace budou nejsilnější mocnosti usilovat o kontrolu nad pevninou, moři a populací, aby získaly v procesu ekonomické planetární reorganizace výhody a přístup ke zdrojům, pokud se jejich nedostatek stane akutním, i když v dlouhodobém časovém horizontu. V tomto ohledu snaha Moskvy znovu začlenit do sféry svého vlivu bývalé postsovětské republiky znamená zvětšit plochu půdy a počet obyvatel, což posílí její mocenskou pozici nejenom v Eurasii, ale i v rámci mezinárodní politiky. Moskva se rovněž snaží bojovat proti úbytku populace a dosáhnout demografického oživení. Rovněž čínské aktivity v mořích obklopujících Asii a pronikání Pekingu do jihovýchodní Asie a Afriky lze číst stejným způsobem. Na druhé straně je Čína velmi přelidněná země a nemůže naplňovat příslib růstu blahobytu pro každého, a proto se objevují spekulace o přemístění části čínské populace. Druhý fenomén spojený s ekonomickou transformací planety, má politicko-kulturní rozměr. Obsah západního humanitářství nelze doporučit rychle rostoucím populacím v rozvojovém světě, a proto hlavní starostí geopolitiky jednadvacátého století bude zachování alespoň několika oblastí relativní stability a řádu proti chaotickému sílícímu zbytku světa. Politika je v podstatě otázkou, jak uspořádat život lidských komunit pro určitý cíl s tím, že geopolitika je základní složkou politiky vycházející z dané teritoriality lidských komunit. A přestože je Země (řecky *gea*, respektive geopolitika) domovem (*oikos*) lidského druhu, jsou ekonomické (*oiko-nomia*) a geopolitické dimenze jeho života odlišné (Orsi 2014).

Rusko a Čína navíc nabízejí alternativy k bývalému hegemonickému modelu liberalismu, který může oslovit nejen politické elity, ale i občany

v mnoha zemích, zejména rozvojového světa. Nové geopolitické prostředí je složité a otevřené, a proto zůstává nejasné, jaké volby země učiní a jaké zdroje a cesty využijí k těmto nově definovaným geopolitickým cílům. Geopolitické soupeření se dostává do centra dění a pozornosti, zatímco nová bezpečnostní architektura není v dohledu. Již dnes jsme svědky toho, že Moskva se snaží zorganizovat globální protizápadní válečnou koalici, která by vytáhla RF z izolace. Především by proměnila rusko-ukrajinský konflikt v globální válku proti Západu, s přímým i nepřímým zatažením dalších zemí do tohoto geopolitického střetu, od (podřízeného) Běloruska, přes Írán a Severní Koreu. Dnes jde zejména o pozici Číny a z války a dumpingových prodejů ruských energií těžící Indii. Vytvoření blokového konfliktu, o který Moskva usiluje, je jednou z nejméně žádoucích variant dalšího vývoje, protože by se konflikt rozšířil do diplomatických, regionálních, hospodářských i globálních procesů, kde by se mohl intenzivně rozhořet v každém z nich. Není třeba zdůrazňovat, že takováto eskalace soupeření ve výše uvedených oblastech může znamenat začátek další globální války (Gabal 2023).

V Moskvě, Washingtonu a v Bruselu se rozběhla „hra o Čínu“. Je to evidentně nejkomplexnější a nejvážnější bezpečnostní a diplomatická agenda dnešních časů. Jde v ní o to, zda se Peking otevřeně postaví na stranu Moskvy a bude ji vojensky podporovat i za cenu jeho energetického zotročení s vedlejším cílem válečného vyčerpání Západu. Nebo zda si uchová alespoň vojenskou a diplomatickou neutralitu či autonomii. Snaha Pekingu přesvědčit Moskvu o nepoužití taktických jaderných zbraní na Ukrajině, která pravděpodobně proběhla během nedávných čínsko-ruských jednání, je jen jednou ze strategických dimenzí tohoto problému. Druhou je otázka vztahu k Evropě a udržení vzájemných hospodářských vztahů a spolupráce, limitující ruský vliv, byť v rizikovém režimu naší pokračující průmyslové závislosti na Číně, ale bez politického nadbíhání Pekingu. A nedávná návštěva francouzského prezidenta Macrona v Číně, jakkoli motivována úzkým zájmem na čínském nákupu nových airbusů a čínské deklarování předsedkyně Evropské komise, to vše ukazuje na složitost, rozporuplnost a komplexnost vztahů západních

mocností s Čínou. My v Česku jsme sice rychle zapomněli na málo efektivní Zemanovo nadbíhání Číňanům, ale zatím jsme moc nepřemýšleli nad tím, jak se má vlastně Evropská unie a potažmo i Praha vlastně chovat k Číně v rámci těchto mocenských aktuálních siločar.

Pokud se podaří Moskvě rusko-ukrajinský konflikt globalizovat a vytvořit koalici proti Západu s tím, že v nadcházejících prezidentských volbách (leden 2025) zvítězí Donald Trump, který hodlá vojenskou pomoc Ukrajině omezit či utlumit, tak Evropa bude dotlačena k tomu, aby dělala vlastní ofenzivní bezpečnostní politiku. Odklon Američanů od pomoci Ukrajiny by znamenal, že Evropa by musela v zájmu své bezpečnosti podporovat Ukrajinu sama. A to ve všech aspektech: od financí, přes vojenský materiál, zbraně až po výcvik jednotek a zajištění civilní i vojenské zpravodajské činnosti. Zatím není Evropa takovéto pomoci schopna s tím, že budování evropské autonomní obranné a vojenské dimenze je dnes obtížně představitelná perspektiva, stejně jako před rokem energetická nezávislost Evropy na RF. Evropská vlastní obrana musí vzniknout společným souhlasem evropských zemí, členů NATO, EU, ale i rodících se vojenských struktur Evropské komise. Nešlo by pouze o identickou obrannou evropskou politiku, ale i zahraniční, která by jasně vymezila roli a postavení Evropy v novém soupeření mocností ve světě. Sice je narušená jednota Visegrádského uskupení (V4), tj. střední Evropy, díky anti-liberální politice Orbána, ale zase nás v obranné politice a další vzájemnou spolupráci posílí dvě skandinávské země, tj. Finsko a Švédsko. Evropané by neměli otálet s nastolováním této agendy na nejbližších summitech EU, aby se co nejdříve začala formovat vlastní obranná, zahraniční a energetická evropská politika. Politici v Evropě by si měli uvědomit, že je sice možné vytlačit Rusy z Ukrajiny, ale nelze je vojensky porazit za situace, kdy Moskva je ochotna obětovat libovolný počet svých občanů ve válce. Rovněž není v evropském zájmu, aby se RF v důsledku drtivé porážky na Ukrajině začala rozpadat do nekontrolovaných „wágnerstátů“ či „kadyrovstátů“ s jaderným arzenálem ve skladech, což by mohlo ohrozit nejen bezpečnost evropskou, ale i globální (Gabal 2023).

Závěr

Z geopolitických souvislostí vyplývá, že ve válce na Ukrajině sleduje především své národní a mocenské zájmy nejenom Rusko jako pozemní moc, ale i USA jako námořní moc, přičemž se jedná o geopolitickou hru s nulovým součtem, která je pro Ukrajinu nebezpečná, neboť Rusko i USA se snaží vtáhnout Ukrajinu do sféry svého mocenského vlivu, což ohrožuje její územní integritu, ale i nezávislost. Rusko za tímto účelem neváhalo použít i vojenskou sílu, ale USA o přímém nasazení svých vojáků ani neuvažuje, ale poskytuje Ukrajině všestrannou vojenskou pomoc. Ta má zásadní význam pro další vývoj a samotný výsledek rusko-ukrajinského konfliktu, což ovlivní i fungování evropské bezpečnostní architektury.

Ukrajina se stala klíčovým geopolitickým prostorem a zároveň delikátním mezinárodním konfliktem, protože zde proti sobě stojí dva stálí členové Rady bezpečnosti OSN, tj. RF a USA. Tyto mocnosti

disponují právem veta a paralyzují tuto mezinárodní univerzální instituci, ale rovněž disponují největšími jadernými potenciály na světě. A při eskalaci rusko-ukrajinského konfliktu a v rámci soupeření mocností se nebyvale přibližuje hrozba jaderné světové války, která by neměla vítěze. To silně destabilizuje bezpečnostní vztahy mezi soupeřícími mocnostmi a samotnou mezinárodní a evropskou bezpečnost.

Střet mezi mocnostmi ve světě zatím neprobíhá ryze vojensky, ale probíhá především v ekonomické a technologické oblasti s cílem vytvořit technologicko-ekonomickou závislost protivníka. Pokud jedna či druhá strana vytvoří tento stav závislosti, tak se promítne i do dalších oblastí života státu a občanů, zejména do oblasti zahraniční politiky a sfér mocenského vlivu. Soupeří se o dominanci na trzích, o klíčovou infrastrukturu, ale i o obranyschopnost země. Podoba současného soupeření má rámec soft power, jako je přitažlivost určitého narativu, tj. způsobu vlády a modelu života, ale jde samozřejmě i o hard power v podobě efektivního vojenského a jaderného odstrašení, včetně odolnosti daného teritoria a společnosti vůči hybridním hrozbám. Pokud státy nedokáží zajistit občanům bezpečnost a jistotu vlastními technologiemi a ekonomickými nástroji, tak v tomto mocenském střetu prohrávají. Prohrávající strana bude ztrácet některé výsady v rámci soft power, přestože budou probíhat i klasické vojenské konflikty, v nichž půjde o lidské životy. Prohrávající státy, které se dostanou do sféry cizího mocenského vlivu, mohou přijít nejen o ekonomické výhody, ale také o občanské svobody.

Všeobecný zmatek způsobený ruskou invazí na Ukrajině vyvolal značné ekonomické dopady vysokých cen energií a narušení dodavatelského řetězce na regionální i globální úrovni. Ačkoli Rusko a Ukrajina jsou z hlediska finančního objemu svého hospodářství relativně malé, jsou velkými producenty a vývozci základních potravin, nerostných surovin a energie. Invaze v roce 2022 již přinesla negativní hospodářské i finanční dopady, zejména na komoditních trzích, kde prudce vzrostly ceny ropy, plynu a pšenice (Stepanenko, Kagan 2022). Z geo-ekonomického hlediska hlavním těžištěm soupeření mocností ve světě bude manipulace se strategickými toky a tím ovlivňování stability a prosperity, např. zákaz prodeje mikroprocesorů nezbytných v moderní ekonomice do Číny a na oplátku zase zákaz vývozu písku na Tchaj-wan, který je nezbytný pro výrobu moderních komponentů a fungování stavebnictví. Další zákaz kapitálových investic v Číně a na oplátku vyvlastnění velkých amerických společností s výrobou v Číně. K tomu všemožné sankce, blokády, embargo na obchod a suroviny, falešné výpadky energetických přenosových soustav, útoky na infrastrukturu a různé vojenské demonstrace síly, které sledují narušení fungování ekonomiky protivníka. Všichni nyní tápeme a vidíme, pokud neexistuje stabilita a bezpečnost, státy jsou schopny obětovat hodně, aby ji získaly.

Podle významného polského geopolitika vedená válka na Ukrajině má globální souvislosti a obnažila zákonitosti geopolitiky, jejíž podstatou: jsou strategické toky s tím, že se jedná se o podíl práce ve společnosti a mezi zeměmi, vyplývající z přesunu lidí, zboží, technologií, kapitálu, investic a projekce vojenské síly. Upozorňuje, že to co se dnes děje v rámci soupeření mocností, ukazuje, jaké jsou hlavní strategické toky, kde jsou přerušovány a jaký to má mocenský vliv a dopad na lidi (Bartosiak 2020). Na Ukrajině se skutečně nebojuje o Ukrajinu, neboť válka má globální souvislosti v rámci nového soupeření mezi světovými mocnostmi o území, moře, suroviny pro obživu obyvatel, včetně zajištění stability a bezpečnosti. Ukrajina hraje důležitou, ale někdy i přehlíženou roli v globálním bezpečnostním řádu. Dnes je to země v první linii obnoveného soupeření mocností ve světě, o kterém mnoho odborníků tvrdí, že bude v nadcházejících desetiletích dominovat mezinárodním vztahům.

Literatura

- BARTOSIAK, J. (2020): *Koronavirus Covid-19 a konec impéria Evropské unie*. Strategy and Future, 16. 3. 2020. Dostupné z www na <https://armadninoviny.cz/koronavir-covid-19-geopolitika.html>, [online], [cit. 2023-04-20].
- BURNS, W. (2008): Confidential. Ambassador. Nyet means Nyet: *Russia's NATO enlargement redlines*. 1. February 2008. [online] [cit. 2023-03-21]. Dostupné z: <https://shop.wikileaks.org/donate>
- EICHLER, J. (2019): *Expanze na pozvání. Rozšiřování NATO a jeho důsledky*. Praha: KAROLINUM, 204 s. ISBN 978-80-246-4279-6
- GABAL, I. (2023): *Co když se vrátí Trump? Rusko buduje globální koalici proti Západu a Evropa musí počítat s nejhorším*. Nová orientace. Týdeník FORUM 24. Dostupné z www: info@tydenik.forum24.cz. [online], [cit. 2023-04-30].
- KISSINGER, H. (2014): *Vier Vorshläge für eine ausbalancierte Unzufriedenheit*. Internationale Politik und Gesellschaft (IPG), 6. Marz.

- KOTOULAS, I. E. (2022): Russia as a revisionist state and the invasion of Ukraine in 2022. In: KOLEKTIV AUTORŮ. *Russia-Ukraine War (2014–2022): historical, political, cultural, educational, religious, economic and legal aspects*. Riga: Baltija Publishing, s. 551–556.
- KREJČÍ, O. (2021): *Mezinárodní politika*. 6. vyd. Praha: Ekopress. 738 s. ISBN 978-80-87865-63-7
- KUCHINS, A., ZEVELEV, I. (2012): Russian Foreign Policy in Change. *Washington Quarterly*, 35(1).
- MEAD, W. R. (2014): *The Return of Geopolitics: The Revenge of the Revisionist Powers*. *Foreign affairs*, 2014, Vol. 93(3). ISSN 0015-7120, 2327-7793
- ORSI, R. (2014): *Order and Change in Global Politics: Assessing the „Return of Geopolitics*. URL: <http://www.e-ir.info/2014/11/04/order-and-change-in-global-politics-assessing-the-return-of-geopolitics/>, listopad 2014. [online], [cit. 2023-04-19].
- PLOKHY, S. (2015): *The Gates of Europe: A History of Ukraine*. London: Penguin Books.
- SAROTTE, M. E. (2009): 1989: *The Struggle to Create Post-Cold War Europe*. New Jersey: Princeton University Press, s. 229. ISBN 9780691163710
- SMOLÍK, J. (2014): *Úvod do studia mezinárodních vztahů*. Praha: Grada Publishing.
- STEPANENKO, K., KAGAN, F. W. (2022): *Russian Offensive Campaign Assessment*. May 14', Institute for the Study of War, 14 May 2022. Dostupné z www na <https://www.understandingwar.org/backgrounder/russian-offensive-campaign-assessment-may-14>, [online], [cit. 2023-04-29].
- TOAL, G. (2020): *Near Abroad: Putin, the West and the Contest over Ukraine and the Caucasus*. Oxford University Press. ISBN 978-0-19-025330-1